

DESTRUKCIJA MULTIKULTURALNOG GRADA: SARAJEVO

Nina Pirnat-Spahić
Ljubljana

Ubijanje je najblaža manifestacija destruktivnosti (E. Fromm)

Sve što se u posljednje dvije godine događa na području bivše Jugoslavije, prije svega u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, ima svoju povijesnu i ekonomsko-političku genezu koja omogućava razumijevanje svih događaja kao i njihovo uzročno-posljedično obrazloženje. Teško je, međutim, shvatiti monstruoznost metoda i sredstava upotrijebljenih u srpskoj agresiji na spomenutim teritorijima koja je, najblaže rečeno, u potpunom raskoraku s vremenom u kojem živimo, stoga i zaprepasujuće pristanak na takav apsurd koji dovodi do anticivilizacijskog djelovanja, na barbarizam, i u ime čega? Zaista je teško objasniti destruktivni duh agresora, opciju sile i njegovo nametanje nedemokratskoga i neciviliziranoga političkog dijaloga koji ne može označavati kraj 20. stoljeća.

Razmišljajući o tom fenomenu i pokušavajući definirati njegove pojavne oblike, sarajevski filozof Predrag Finci istakao je aspekt antropološke nedovršenosti (s freudovskim terminom "ispod svijesti") što se na izvjestan način podudara i s pojedinim Frommovim interpretacijama iz njegove Anatomije ljudske destruktivnosti: "Pohlepa je jedna od najjačih neinstinktivnih strasti u čovjeku i jasni je simptom psihičkog disfunkcioniranja ili unutrašnje praznine i neimanja središta u sebi. Ona je patološka manifestacija pomanjkanja potpunog razvitka".

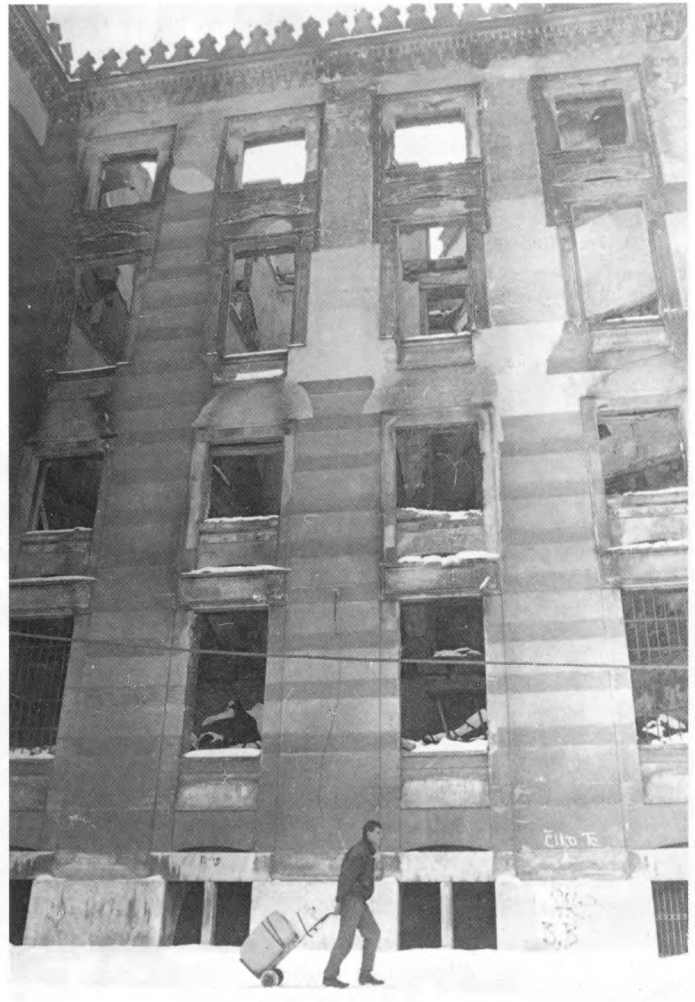
Da je za Srbe rat bio i ostao prvenstveno ekonomska kategorija potvrđuje i razumnom svijetu neshvatljiva Čosićeva "Srbi pobjeđuju u ratu, a gube u miru". Ovu slavnu izjavu objašnjava arhitekt Nedžad Kurto u jednom svom ratnom zapisu:

"Decenijama uljuljani lakoćom življenja, Srbi su izgubili vrijeme da nauče tehniku organizacije vlastitog, samodovoljnog društva. Sam nagovještaj da ih očekuje budućnost u kojoj bi trebali živjeti u vlastitoj državi koju će morati samo urediti i za nju raditi, dovoljan je da posrežu za genocidom ne osjećajući se nimalo civilizacijski i kulturološki odgovornim, zato, tipično za primitivne narode, ne idu u rat koji nije prvenstveno profitabilan, te ga, štoviše, usavršavaju - urbicidom."

Urbicid - "ritualno ubijanje grada" (Bogdan Bogdanović)

Karakteristična arhitektonsko-urbanistička fizionomija najsvjetlijeg primjera multikulturalnoga, multietničkoga i multikonfesionalnoga grada - bosansko-hercegovačke metropole, decidiranim i kulturofobičnim uništavanjem njegovih autentičnih kulturnih i civilizacijskih vrijednosti, svakim ratnim danom polako ali sigurno nestaje.

Nema više gradskog predjela koji nije jako i vidljivo devastiran tijekom protekle godine u žestokim napadima srpskog topništva. Među najugroženijim i najizloženijim su svakako staro osmansko-turska čaršija koja se od Baščaršije proteže po južnim i sjevernim padinama okolnih planina, dalje strogi centar s pretežno austrougarskim arhitekturnim

Spaljena Vijećnica, Sarajevo, proljeće 1993.

Fototeka "Oslobođenja" - dopisništvo Zagreb; snimio: D. Krstanović

obilježjima, kao i svi značajniji kompleksi suvremene arhitekture u funkciji države (novi administrativni centar na Marin dvoru, informativno-komunikacijske infrastrukture, vitalni gospodarski objekti i brojna suvremena stambena naselja).

Arhitekti Dušan Grabrijan i Juraj Neidhart, koji su se oduševljavali harmonijom i ljepotom stare čaršije, davne 1952. godine zapisali su da sarajevska orijentalna kuća po principu "čovjek je mjerilo svega" spada među najdomišljenije i prostorno najdinamičnije kuće u Europi, dok tri uvjeta određuju njen karakter: odnos do susjeda, do žene i do prirode. Danas, međutim, pogled na pojedine četvrti (mahale) toga najstarijeg dijela grada čovjeka rastužuje i ostavlja nemoćnim: stoljećima usklađivano i nenametljivo graditeljstvo je na svim krajevima ranjeno, razrušeno ili čak uništeno. Pored uglavnom anonimne islamske arhitekture, koja je nastajala od 15. stoljeća nadalje i nosi prvenstveno ambijentalno-urbanističke vrijednosti, više ili manje oštećene su također slavne Saburina kuća, Đerzelezova kuća, Ruždića kuća i čak nedavno u potpunosti obnovljen ansambl Svrzine kuće kao sastavni dio Muzeja grada Sarajeva.

Još češću destrukciju doživjeli su objekti islamske sakralne arhitekture: gotovo nema neoštećene džamije, minareta, medrese ili tekije od kojih su mnogi uvršteni među nacionalne spomenike najviše kategorije. Napomenut ćemo nekoliko arhitektonsko i kulturno-povijesno najznačajnijih primjera (preuzeto prema objavljenim podacima Islamske

*Pogodena Alipašina džamija u Sarajevu, 1992.
Fototeka "Oslododenja" - dopisništvo Zagreb; snimio: Rikard Larua*

vjerske zajednice BiH, kraj rujna 1992.).

Čuvena Gazi Husrev-begova džamija (dat.1530.) na kojoj su uoči rata završeni konzervatorski radovi na fasadi, kupolnom sistemu i minaretu, a restauratorski radovi u unutrašnjosti ratom su prekinuti, pogodena je sa svih strana brojnim projektilima različite razorne moći. Veliku štetu su pretrpjele i obje monumentalne grobnice: Gazi Husrev-begovo i Murat-begovo turbe u dvorištu džamije, kao i dvorišni kompleks sa starim nišanima vjerskih dostojanstvenika. Granate nisu promašile ni nedavno obnovljenu Kuršumli medresu (1537.) s bogatim kupolnim sistemom i Sahat kulu iz 16. stoljeća koje zajedno s Begovom džamijom stvaraju nezaboravnu silhuetu centralne čaršije iz Gazi Husrev-begova tzv. zlatnog razdoblja turske vladavine.

Sa više projektila pogodene su i oštećene sve značajne bašaršijske džamije: Ferhadija (1561.), Čekrčina džamija (1526.), džamija Havadž Duraka i Čobanija, također iz 16. stoljeća, nadalje prije dvije godine obnovljena Careva džamija (1565.) na lijevoj strani Miljacke, gdje je otprilike sto godina ranije u njenoj neposrednoj blizina Isa-beg Ishaković položio temelje novoga grada (Saraj). Također je oštećena glavna kupola nešto manje Ali-pašine džamije (1560.) u središnjem dijelu grada koja svojom prostornom dispozicijom i proporcijama predstavlja primjer najidealnijeg i najkompaktnijeg arhitektonskog rješenja. Jedna od najstarijih džamija u gradu, tzv. Magribija na Marin dvoru iz 15. stoljeća s djelomično drvenom konstrukcijom i minaretom potpuno je uništena još u prvim mjesecima žestokih srpskih napada. Među islamskim spomenicima valja napomenuti i značajne štete na Hadži Sinanovoj tekiji (16. stoljeće), koja je stoljećima predstavljala prostor duhovnog i intelektualnog života u

gradu, nadalje na mesdžidu Gazgani Hadži Alije na Širokači iz 1561. g., a drugi je značajni mesdžid (Ivlakovli Hadži Mehmedov), sagrađen između 1528. i 1540., poručen u teškom napadu na grad 12. lipnja 1992. g. Još goru sudbinu doživjele su manje, isto tako stare i dragocjene džamije u rubnim dijelovima grada koje su ili spaljene ili čak srušene sa zemljom.

Vrhbosanska biskupija sakupila je dokumentaciju za sarajevsko područje s okolinom za 20 katoličkih crkvenih objekata koji su u toku rata pretrpjeli veliku materijalnu i kulturnu štetu. Potrebno je akcentirati prije svega sakralna arhitektonska ostvarenja poznatog arhitekta Josipa Vancaša: katedralu u neogotskom stilu, sagrađenu između 1884. i 1889. g., crkvu sv. Ćirila i Metodija (1892.), crkvu sv. Trojstva (1904./6.) i crkvu sv. Antona Padovanskog sa samostanom (1911.). Tu su još crkva sv. Josipa koju je između 1936. i 1942. gradio arhitekt Karl Parik, manja crkva sv. Vinka (1883.) u strogom centru Sarajeva te zgrada Vrhbosanske bogoslovije s kapelom (1893.). U svim spomenutim objektima su kao posljedica granatiranja nastala teška oštećenja na fasadama, kupolama i zvoncima, razbijeni su vitražni prozori, a kod mnogih su evidentirana razaranja enterijera, uključujući golemu štetu na pokretnoj kulturnoj baštini.

Tragovi razarajućeg djelovanja raznih projektila na pravoslavnim arhitekturnim spomenicima dokazuju da agresorovo topništvo ne bira svoje ciljeve unutar opkoljenoga grada. Pošteđena nije čak ni Stara pravoslavna crkva, koja nesumnjivo spada među najstarije i najdragocnije kulturne spomenike u Sarajevu (prvi put spomenuta 1539. g., vjerojatno sagrađena na temeljima starijega kršćanskoga hrama).

Više puta su pogodene također monumentalna neobarokna pravoslavna-mitropolska crkva iz 1882. g. i crkva sv. Preobraženja koju je 1939. g. u novom dijelu grada postavio arhitekt Aleksandar Deroko.

U samom centru Sarajeva kontinuirano su granatirani tako reći svi povjesno-umjetnički valorizirani arhitektonski objekti austrougarskog perioda: riječ je uglavnom o monumentalnim javnim zgradama ili pak rezidencijalnoj arhitekturi, od zdanja sagrađenih u povijesnim stilovima, preko iznimnih secesijskih građevina do primjera traženja bosanskog stila. Tu nalazimo djela poznatih arhitekata koji su stvarali i gradili u Sarajevu na prijelomu stoljeća: kao najistočnijem austrougarskom gradu: Josip Vancaš, Karl Parik, Karl Panek, Josip Pospisil, Aleksandar Wittek, Ciril Iveković, Adolf Kuncerth, Avgust Butscha, Ludwig Huber, Franjo Blaže, Rudolf Tonnies. Posrijedi je razaranje ogromnog broja arhitekturnih objekata, stoga ćemo naglasiti tek neke najkarakterističnije i najznačajnije: Akademija likovnih umjetnosti (prije evangelistička crkva, 1899. K. Parik), Gradska tržnica (1895. - A. Butscha), Narodno pozorište (1897., K. Parik), Grand hotel (1893.-95., K. Parik), Predsjedništvo BiH (J. Vancaš), hotel Europa (1881.-82.), Banka Slavija (1911., Jan Kotera), secesijski nadgrobnik Silvija Strahimira Kranjčevića na groblju Koševo (1911.-13., Rudolf Waldec), zgrada Napredka (1911., Dioniz Sunko), zdanje glavne pošte (1907.-13., Josip Vancaš), izuzetno ostvarenje koje u svom arhitektonskom konceptu već najavljuje moderni duh u prostornom oblikovanju.

U svim dijelovima grada, posebno na Marin dvoru, jednaku su sudbinu doživjeli i izvanredni primjeri međuratne arhitekture koju su u Sarajevu ostvarivali arhitekti Mate Baylon, Dušan Smiljanić, Dušan Grabrijan, Muhamed i Reuf Kadić, Isidor Reiss, Jahiel Finci, Leon Kabiljo i drugi. Neprepoznatljiva su arhitektonska ostvarenja Jurja Neidharta kao i "kuće" gotovo svih živućih sarajevskih arhitekata koju su svojim idejama gradu utisnuli pečat novog vremena. Sve veće državne ustanove bile su i još uvijek jesu poseban izazov neprijateljskom topništvu. Da navedemo nekoliko primjera koji su najviše stradali:

kompleks željezničke postaje (Stojkov), Izvršno vijeće sa Skupštinom (J. Neidhart), UNIS-ovi neboderi (I. Štraus), zgrade Energoinvesta (Ž. Janković) i Elektroprivrede (I. Štraus), Dom penzionera (M. Gvozden), Mašinski fakultet (S. Jovandić), Dom mladih na Skenderiji (Ž. Janković - H. Muhasilović), olimpijska dvorana Zetra (D. Đapa - L. Alikalfić), Libijska ambasada (Z. Ugljen), zgrade Oslobođenja (K. Šahović) i RTV doma (M. Kušan), sva suvremena stambena naselja u gradu i brojni drugi privredni objekti.

Uprkos perfidnom, tehnološki hladnokrvnom rušenju grada, uprkos njegovu zastrašujućem promijenjenom liku u kojem se isertava i ispisuje sva tragika civilizacijske deklinacije, prisiljeni smo vjerovati misli Bogdana Bogdanovića koju je u studenome 1992. zabilježio u reviji Ratni dani: "...Postoje gradovi koje se ne može ubiti dok u njima živi i u sebi ih čuva posljednji gradski čovjek..."

Muzeji, galerije, biblioteke

Na početku kratke oznake stanja u muzejskim i drugim kulturnim institucijama posvećenim čuvanju kulturno-istorijske građe, moramo se s osjećajima tuge i ljutnje prisjetiti prijeratnog sastanka muzealaca i konzervatora na temu Zaštita kulturno-povijesne baštine u uvjetima ratnog stanja, koji je na inicijativu Društva muzejskih radnika BiH organiziran u listopadu 1991. Tada je među odgovornim ljudima iz kulturnih ustanova, predstavnicima vlasti, a pretežno i među članstvom, prevladalo potpuno nerazumijevanje i nepriznavanje ratne realnosti koja se preko Hrvatske velikom brzinom približavala Bosni i Hercegovini.

Upozorenja i pozivi rijetkih osviještenih na poduzimanje hitnih akcija u zaštiti spomenika i selektivnom premještenju najdragocjenijih muzejskih kolekcija (u skladu s uputama i iskustvima hrvatskih kolega i prije svega MDC-a, koji nam je takvu publikaciju posredovao), naišla su, s jedne strane, na oštre, politički obojene reakcije strukovnih kolega koje su bile iznenađujuće u raskoraku s univerzalnim duhom profesionalnoga kodeksa same struke, a s druge strane, i na nesprijetnost (možda i nemogućnost?) odgovarajućih gradskih i republičkih kulturnih ministarstava da nadu financijska sredstva za takvu interventnu aktivnost. Posljedice su katastrofalne. Uz rezigniranu napomenu da bi pravovremeno reagiranje možda tek u malom segmentu ublažilo razmjere neslućene destrukcije ovoga pažljivo isplaniranoga kulturocida koji se besramno ali i neometano odvija pred očima čitavog svijeta.

Muzej XIV. ZOI, bivša Vila Mandić (1901.) u historicističkom stilu, jest kao najmlađa kulturna ustanova u gradu postao i prva žrtva srpskoga kulturocida (granatirana je krovna konstrukcija, požar je uništio mansardnu etažu s muzejskom dokumentacijom, uručenaje galerijska tavanica, a sve ostalo jako je oštećeno tijekom gašenja). Slijedilo je razaranje svih značajnijih sarajevskih kulturnih kuća, među kojima su najkatastrofalnije prošli Orijentalni institut i Narodna i sveučilišna biblioteka, koji su pretrpjeli neprocjenjivu štetu u pokretnoj kulturnoj baštini (zauvijek su nestali brojni dragocjeni rukopisi i iluminacije, inkunabule, knjižni rariteti svih vrsta). Orijentalni institut (1891., August Butscha) je tako reći u cijelosti izgorio, dok je fundus NUB-a djelomično, u najznačajnijim kolekcijama ipak spašen i očuvan, ali je njena zgrada s izvanrednim arhitektonskim vrijednostima te povijesnim i simboličkim značenjem (bivša Vijećnica, rad arhitekata Aleksandra Witteka i Cirila Ivekovića u pseudomaurskom stilu iz 1891.g.) u postojećim uvjetima nepopravljivo uništena. Sa "više ili manje" uspjeha granatirana su sva zdanja koja su čuvala kulturno-povijesno blago i koja ujedno redom posjeduju i vrijednosti arhitektonskih spomenika: Zemaljski muzej (1908.-13., djelo Karla Parika) - više puta granatirane krovne površine i sporedni trakti muzejskoga kompleksa, Muzej grada Sarajeva odnosno bivša Šerijatska škola (1887., arhitekta Karla Parika) - više puta granatirani krovovi zgrade, dvorište - avlija muzeja i jako oštećena frontalna fasada, secesijska palaća Salom, danas zgrada Umjetničke galerije, (1912.) - jedva izbjegla veliki požar koji se dogodio u njenoj neposrednoj blizini, premda je, kao jedna od rijetkih, pravovremeno i adekvatno zaštitila galerijski fundus, jako oštećena je slavna Gazi Husrev-begova biblioteka kod Careve džamije (fundus srećom pravovremeno evakuiran); granatirani su također Istorijski arhiv (1909., Ludwig Huber), nedavno obnovljene dependance Muzeja grada: Despića kuća i Svrzina kuća, te Muzej Jevreja BiH, koji je nastanjen u obnovljenom prostoru najstarijega sarajevskog židovskoga hrama s kraja 16. stoljeća.

Na kraju prilažem zbirni popis oštećenih arhitektonskih objekata koji su sistematizirani po razdobljima i funkcijama, ali u ovom slučaju bez opisa štete na pojedinačnim objektima (podaci s popisa obuhvaćaju stanje s kraja mjeseca rujna 1992., a rad na prikupljanju podataka se nastavlja). Potrebno je reći da je taj značajni zadatak popisivanja, dokumentiranja i klasificiranja ratne štete za sarajevsku arhitekturu obavila grupa mladih arhitekata, okupljenih u kriznom štabu Društva arhitekata Sarajeva koji je u uvjetima ratnog stanja preuzeo i funkciju Saveza arhitekata BiH. Pored tog osnovnog zadatka, u okviru djelatnosti DAS-a formirali su kompleksan program djelovanja u ratnim uvjetima koji uključuje izdavanje ratnog broja arhitektonskog časopisa "ARH" (u štampi), pripremu strukovne izložbe o istaknutijim sarajevskim arhitektonskim djelima koja su pretrpjela ratne štete pod nazivom "WARCHITECTURE", program međunarodnih aktivnosti DAS-a, projekcije za budućnost, inicijativu za

osnivanje arhitekturnog muzeja BiH koji bi povezivao sve buduće aktivnosti na arhitekturnom području, te još čitav niz drugih akcija vezanih uz legislativu te strukovnu suradnju s odgovarajućim organima u vladi.

PREGLED OŠTEĆENIH OBJEKATA

OBJEKTI SUVREMENE ARHITEKTURE

1. Administrativni objekti (Sarajevo)	41
2. Objekti kulture (Sarajevo)	13
3. Objekti visokog obrazovanja (Sarajevo)	21
4. Privredni objekti (Sarajevo)	20
5. Objekti prometa i telekomunikacija (Sarajevo)	26
6. Dječji vrtići (Sarajevo)	10
7. Osnovne škole (Sarajevo)	31
8. Srednje škole (Sarajevo)	12
9. Sportski rekreacijski centri (Sarajevo)	6
10. Trgovine (Sarajevo)	10
11. Objekti turizma, hoteli (Sarajevo)	12
12. Zdravstveni objekti (Sarajevo)	30
13. Stambena naselja (Sarajevo)	46
ukupan broj oštećenih stanova (bez Dobrinje, Mojmila i Vojničkog Polja)	7400
ukupan broj potpuno uništenih stanova (bez Dobrinje, Mojmila i Vojničkog Polja)	47

OBJEKTI MEDURATNE ARHITEKTURE 1918.-1940.

1. Ukupno oštećenih objekata meduratne arhitekture (Sarajevo)	42
---	----

OBJEKTI POD UTJECAJEM AUSTROUGARSKOG STILA 1678.-1914.

1. Razdoblje historicizma	47
2. Razdoblje secesije	42
3. Traženje Bosanskog stila	2

VJERSKI ASPEKTI

1. Objekti islamske tradicije (Sarajevo)	56
Džamije (Bosna i Hercegovina)	760
Medrese (Bosna i Hercegovina)	100
Mektebe (Bosna i Hercegovina)	150
Tekije (Bosna i Hercegovina)	6
Turbeti (Bosna i Hercegovina)	7
2. Katolički objekti (Sarajevo)	11
Katolički objekti (Bosna i Hercegovina)	56
3. Pravoslavni objekti (Sarajevo)	4
4. Jevrejski objekti (Sarajevo)	3

Primljeno: 16. 4. 1993.

Razorena katolička crkva na Stupu kraj Sarajeva, 1992.
Fototeka "Oslododenja" - dopisništvo Zagreb

SUMMARY

Destruction of Multicultural City: Sarajevo

by Nina Pirnat-Spahić

Since the beginning of the aggression on Bosnia and Herzegovina in April 1992, its capital Sarajevo, a multicultural, multiethnic and multiconfessional (Moslem, Serbian Orthodox and Catholic) city, has been suffering severe destruction and perishing in the slow agony of each and every day of war. All parts of the city are visibly devastated by Serbian fierce artillery attacks. The historic Turkish bazaar, Baščaršija, as well as the city center with prevailing Austro-Hungarian architectural features are in extreme peril.

Many valuable monuments of the traditional Islamic architecture are severely damaged, and Islamic religious buildings of Sarajevo, mosques, religious schools, monasteries and mausoleums, most of them national cultural heritage of highest category, suffer fierce destruction.

Vrhbosanska Diocese gathered documentation giving proof to huge material and cultural damage to 20 severely damaged or destroyed Catholic ecclesiastical objects in Sarajevo and its environs.

The missile wounds in the walls of Serbian Orthodox ecclesiastical objects bear witness to the aggressor's contempt even for their own cultural and spiritual heritage and to their eagerness to destroy the besieged city.

Monumental Austro-Hungarian historicistic and Viennese Secession public

Srušena džamija na Kovačima, Sarajevo, 1992.
Fototeka "Oslododjenja" - dopisništvo Zagreb; snimio: Rikard Larma

buildings in the city center, designed at the turn of the century by famous architects, are either destroyed or badly damaged.

Many valuable buildings from the period between the first and the second world war, as well as the works of contemporary architects such as Jurij Neidhart, Ivan Štraus and Zlatko Ugljen are also damaged or razed.

The author regretfully recalls a meeting of museum workers and conservators of Bosnia and Herzegovina in October 1991, on the eve of the war, which unfortunately failed to comprehend pending danger and realize the urgency of making every effort to raise funds and organize to protect cultural heritage, with the disastrous consequences we witness today.

The first victim of the war among Bosnian and Herzegovinian museums was the Museum of the 14 Winter Olympic Games, which caught fire under artillery attack and burned down. The Oriental Institute was almost destroyed by fire. The National and University Library also suffered damage. The largest museum institution of Bosnia and Herzegovina, the National Museum of Bosnia and Herzegovina suffered repeated artillery attacks. Sarajevo City Museum and its branches, Svrzo's House and the Despić House are also damaged, as well as the Jewish Museum of Bosnia and Herzegovina and the History Archive.

A group of young architects gathers documentation on war damages in Sarajevo, and prepares the war issue of architectural journal "ARH," as well as an exhibition "Wararchitecture," conceived to present to the world public the devastation of Sarajevo's architectural heritage.

REGISTER OF DAMAGED OBJECTS

CONTEMPORARY ARCHITECTURE:

1. Administrative buildings (Sarajevo)	41
2. Cultural institutions (Sarajevo)	13
3. Faculties (Sarajevo)	21
4. Factories and business buildings (Sarajevo)	20
5. Traffic and telecommunications buildings (Sarajevo)	26
6. Children's day care centers (Sarajevo)	10
7. Primary schools (Sarajevo)	31
8. High schools (Sarajevo)	12
9. Sports and recreation centers (Sarajevo)	6
10. Shopping centers (Sarajevo)	10
11. Hotels, tourist centers (Sarajevo)	12
12. Hospitals and health care centers (Sarajevo)	30
13. Residential quarters (Sarajevo)	46
Total number of damaged flats (without Dobrinja, Mojnilo and Vojničko Polje)	7400
Total number of destroyed flats (without Dobrinja, Mojnilo and Vojničko Polje)	47

ARCHITECTURE BETWEEN THE WORLD WARS, FROM 1918 TO 1940

1. Total number of damaged objects built between the world wars (Sarajevo)	42
--	----

ARCHITECTURE UNDER THE INFLUENCE OF AUSTRIAN-HUNGARIAN PERIOD, FROM 1678 TO 1914

1. Historicist period	47
2. Viennese Secession period	42
3. Bosnian style period	2

RELIGIOUS ARCHITECTURE

1. Islamic religious buildings (Sarajevo)	56
Mosques (Bosnia and Herzegovina)	760
Islamic high schools (Bosnia and Herzegovina)	100
Islamic primary schools (Bosnia and Herzegovina)	150
Monasteries (Bosnia and Herzegovina)	6
Mausoleums (Bosnia and Herzegovina)	7
2. Catholic religious buildings (Sarajevo)	11
Catholic religious buildings (Bosnia and Herzegovina)	56
3. Serbian Orthodox religious buildings (Sarajevo)	4
4. Jewish religious buildings (Sarajevo)	3